

Ewa Modzelewska

August Antoni Jakubowski
— *poeta rozpaczy*

Życie i twórczość

AUGUST ANTONI JAKUBOWSKI – POETA ROZPACZY
ŻYCIE I TWÓRCZOŚĆ

W serii *Studia dziewiętnastowieczne. Wektory* ukazały się:

Podróże i podróżopisarstwo w polskiej literaturze i kulturze XIX wieku. Studia i szkice, red. A. Kowalczyk, A. Kwiatek, Kraków 2015.

Ewa Modzelewska

*August Antoni Jakubowski –
poeta rozpaczy
Życie i twórczość*

Kraków

© Copyright by Ewa Modzelewska, Kraków 2015

Redakcja naukowa serii:

Bogusław Dopart

Recenzenci:

prof. dr hab. Bogusław Dopart

dr hab. Agnieszka Ziołowicz, prof. UJ

Opracowanie redakcyjne:

Anna Stokłosa

Projekt okładki:

Emilia Dajnowicz

Skład:

Józef Paluch

Na okładce wykorzystano grafikę z 1839 roku przedstawiającą miasteczko Northampton, sprowadzoną z Muzeum Historycznego w Northampton

Książka dofinansowana przez Towarzystwo Doktorantów
Uniwersytetu Jagiellońskiego

ISBN 978-83-7638-550-1

e-ISBN 978-83-7638-613-3

KSIEGARNIA AKADEMICKA
ul. św. Anny 6, 31-008 Kraków
tel./faks: 12 431 27 43, 12 421 13 87
e-mail: akademicka@akademicka.pl

Spis treści

Wstęp	7
I. Stan badań dotyczących życia i twórczości Augusta Antoniego Jakubowskiego	11
1. Pierwsze wzmianki o Auguście Antonim Jakubowskim	11
2. Krajowe i zagraniczne echa odkrycia wierszy Jakubowskiego	14
3. Nowe ustalenia dotyczące Augusta Antoniego Jakubowskiego	17
II. August Antoni Jakubowski – biografia poety rozpaczy	35
III. Poezje Augusta Antoniego Jakubowskiego	47
1. „Pamiętnik duszy” Jakubowskiego odnaleziony po 132 latach	47
2. „U mnie nie róża – u mnie kolor czarny”, czyli o pierwszych próbach poetyckich Jakubowskiego	50
3. „Serca mego uczta się skończyła” – utwory więzienne syna Malczewskiego	53
4. „To morze będzie moim grobem i siedliskiem” – utwory akwaticzne Jakubowskiego	56
5. <i>Novum</i> w polskiej poezji – <i>Indianin</i> i <i>Indianka</i>	57
6. „Gdzież jest miła moja dola, kiedym dumał wśród Podola?” – poezja nostalgii	61
7. „I już więcej nie pomarzę i już więcej nie polecę” – dojrzewanie do śmierci	63
8. <i>The Exile's Song</i> i <i>It is weary</i> – nieznane amerykańskie wiersze Jakubowskiego	69
9. Julia R. Bowers – amerykańska muza Jakubowskiego?	77
IV. <i>The Remembrances of a Polish Exile</i> – pierwsza próba syntezy polskich dziejów i antologia ojczystej poezji w Ameryce	81
1. <i>Dzieło znamionujące geniusza. Zarys i budowa The Remembrances of a Polish Exile</i>	81
2. <i>Such was and such is our poetry</i> , czyli esej o polskiej poezji	87
3. <i>Nation with heroic feelings and spirit</i> , czyli o narodzie polskim, którego ducha nie można złamać	102
4. <i>Such was the fate of the Polish Lovers</i> w autorskim opowiadaniu Jakubowskiego	107
5. <i>The Remembrances of a Polish Exile</i> jako manifest polityczny	110

V. <i>Major Aleksander</i> – niepublikowana powieść Augusta Antoniego Jakubowskiego	115
1. Zapomniane i niedocenione dzieło	115
2. Autobiografizm <i>Majora Aleksandra</i>	118
3. Echa <i>Marii</i> w <i>Majorze Aleksandrze</i>	119
4. Kwestie genologiczne <i>Majora Aleksandra</i>	124
Zakończenie	131
Bibliografia	133
Spis ilustracji	137
Summary	139
Indeks osobowy	141

Wstęp

*W obcej ziemi gdzieś skończę życie me tulące,
Grób mój nie będzie między groby podolskimi,
Dusza tylko w ojczyźnie, choć proch w obcej ziemi
(...) me imię
Wkrótce tu zapomniane nikogo nie wzruszy*

[A. A. Jakubowski, *Tulacz*]

Bogusław Dopart pisał, że śmierć prawdziwie „zazdrośnym palcem” ścierała ślady żywota autora *Marii*¹. Jednak jeszcze okrutniej obeszła się z synem Malczewskiego. Przeczucie wczesnej śmierci i zupełnego zapomnienia prześladowało Augusta Antoniego Jakubowskiego, nieślubnego syna Antoniego Malczewskiego, niemal od początku jego twórczości. Rzeczywiście, do tej pory jego burzliwe, zakończone samobójstwem 21-letnie życie, rozpięte między dwoma kontynentami, zawierało więcej zagadek i tajemnic niż potwierdzonych faktów.

Poezje Jakubowskiego, zebrane w 1839 roku i przygotowane do wydania przez współtowarzysza wygnania do Ameryki, Marcina Rosienkiewicza, przez 132 lata leżały zagrzebane w archiwach Biblioteki Polskiej w Paryżu. Dopiero w 1971 roku odnalazł je Julian Maślanka i dwa lata później opublikował ich zawartość. Mimo to twórczość młodzieńca nie doczekała się swojej monografii. A przecież Jakubowski zapisał się w historii nie tylko jako syn wielkiego poety, ale przede wszystkim jako autor pierwszej publikacji o Polsce w Ameryce, będącej przy tym miniaturową antologią polskiej poezji romantycznej. Doktor William Buell Sprague, opiekun Jakubowskiego w Stanach Zjednoczonych, stwierdził, że jest to dzieło znamionujące geniusza. August Antoni napisał je po angielsku po zaledwie dziesięciu miesiącach nauki obcego mu wcześniej języka, nie mając dostępu do żadnych pomocy naukowych. Wzbogacił on również polską poezję o oryginalne wiersze inspirowane amerykańskim folklorem, zupełnie wyjątkowe na tle dotychczasowej literatury.

Nazwany przez Seweryna Goszczyńskiego „młodzieńcem pięknej nadziei”² zostawił po sobie 42 utwory liryczne, wpisujące się w nurt „czarnego romantyzmu”, będące krzykiem straconego pokolenia, przeniknięte bólem istnienia i jeszcze większym pesymizmem niż poemat jego ojca. Lektura poetyckiego dorobku

¹ B. Dopart, *Romantyzm polski. Pluralizm prądów i synkretyzm dzieła*, Kraków 1999, s. 9.

² S. Goszczyński, *Wstęp*, [w:] A. Malczewski, *Maria*, Lipsk 1844, s. 37.

Jakubowskiego, w tym właśnie zacytowanego *Tułacza*, gdzie pada wyznanie: *me imię/ wkrótce tu zapomniane nikogo nie wzruszy*³, poruszyła mnie i sprawiła, że postanowiłam zbadać tajemnice jego biografii oraz twórczości. Swoje poszukiwania prowadziłam w rękopiśmiennych zbiorach bibliotek: Naukowej Polskiej Akademii Umiejętności i Polskiej Akademii Nauk, Jagiellońskiej, a także Książąt Czartoryskich. Rozszerzyłam je również poza Polskę – sprowadziłam materiały źródłowe z Biblioteki Polskiej w Paryżu, Harvardu oraz Northampton, gdzie August Antoni jako nauczyciel spędził ostatnie lata życia.

Miałam niezwykle szczęście odnaleźć na „obcej ziemi”, będącej miejscem wygnania Jakubowskiego, mecenasa Przemysław Jana Blocha, założyciela Fundacji Rodzinnej Blochów zajmującej się restytucją przedmiotów związanych z polskim dziedzictwem narodowym, utraconych po pierwszym rozbiórze Polski. Okazało się, że Przemysław Bloch również interesuje się amerykańskimi losami Augusta Antoniego, a w imponujących zbiorach swojej fundacji posiada wszystkie dotychczasowe oryginalne XIX-wieczne wydania *The Remembrances of a Polish Exile*, w tym te dotąd nieznane badaczom. Kiedy napisałam do niego z informacją, że przygotowuję książkę na temat życia i twórczości syna Malczewskiego, szybko dostałam odpowiedź: „Bardzo się cieszę, że młodemu pokoleniu nie jest zupełnie obca postać Augusta Antoniego Jakubowskiego. Czas ku temu najwyższy”.

Dzięki jego pomocy, życzliwości i bibliofilskiej pasji udało się znaleźć odpowiedzi na pytania, których nie mogli udzielić dotychczasowi badacze tematu. Zdobyte przez niego wyciągi aktów zgonów z Northampton pozwoliły ustalić prawdopodobną datę urodzin Jakubowskiego, a dokumenty uzyskane w Muzeum Historycznym w Northampton oraz inne materiały rozstrzygnęły wiele wątpliwości z biografii młodego wygnańca. Nowojorski adwokat osobiście odnalazł i zaopiekował się grobem Augusta Antoniego znajdującym się w Bridge Street Cemetery w Northampton, gdzie Jakubowski pracował jako nauczyciel języka francuskiego w prestiżowym Gothic Seminary. Fotografie wykonane przez mecenasa Blocha, a także plan cmentarza zostały umieszczone w aneksie. Teraz przy małym nagrobku polskiego wygnańca stojącym na uboczu, przy samym ogrodzeniu, powiewają biało-czerwone chorągiewki, a co jakiś czas pojawiają się świeże kwiaty – dowody pamięci i szacunku rodaków, których Jakubowski prawdopodobnie nigdy by się nie spodziewał.

Mecenas Bloch udostępnił mi również zawartość wszystkich edycji *The Remembrances...* ze swojej kolekcji, co pozwoliło na zbadanie i przeanalizowanie występujących w nich różnic. W trakcie moich badań okazało się, że na ostatnich stronach niezwykle rzadkiego wydania z 1836 roku znajdują się dwa niepublikowane wcześniej i nieomawiane do tej pory wiersze Jakubowskiego – *The Exile's Song* oraz *It is weary*. Fundacja Blochów posiada także w swoich zbiorach tomik z 1835 roku zawierający dedykację Kościółkowskiego dla jednej z uczennic Jakubowskiego – Lucy Dewey oraz wklejony na tylnej okładce wiersz-epitafium *Podo-*

³ A. A. Jakubowski, *Poezje*, wstęp i red. J. Maślanka, Kraków 1973, s. 4.

lia's Exiled Child, napisany kobiecą ręką i podpisany przez jej koleżankę z klasy – Julię Bowers. Ten wzruszający utwór autorstwa najprawdopodobniej zakochaanej w Jakubowskim dziewczyny koresponduje z jego twórczością i pozwala przypuszczać, że wiersz poety *Do J.B.* był pisany z myślą właśnie o niej. Na przedniej okładce omawianego egzemplarza widnieją brunatne plamy, które zidentyfikowano jako ślady krwi. Nowojorski adwokat przypuszcza, że mogą one należeć do Jakubowskiego. Hipoteza ta rzuca nowe światło na przyczynę samobójstwa syna Malczewskiego związaną z nieszczęśliwą miłością.

Niniejsza książka stanowi próbę stworzenia pierwszej monografii twórczości Augusta Antoniego Jakubowskiego. Powstała ona w oparciu o teksty źródłowe, w tym sprowadzoną z Biblioteki Polskiej w Paryżu kopię rękopisu *Pism pośmiertnych* poety w opracowaniu Marcina Rosienkiewicza. Materiały te zostały poddane analizie edytorskiej, a przede wszystkim pozwoliły mi zbadać niepublikowany dotąd fragment prozy Jakubowskiego zatytułowany *Major Aleksander*, a napisany już w Ameryce.

Praca ta rozpoczyna się od omówienia stanu dotychczasowych badań nad twórczością i biografią Jakubowskiego, zestawiając zarówno polskie, jak i zagraniczne źródła wzmiankujące o synu Malczewskiego. W pierwszej kolejności usystematyzuję dorobek poetycki Jakubowskiego, następnie dokonam jego podziału na poszczególne etapy, przyporządkowując do nich utwory. Zadanie to jest tym trudniejsze, że tylko niektóre z nich są datowane. Dodatkowe komplikacje wynikają z faktu, że nie dysponujemy oryginalnymi rękopisami syna Malczewskiego, a jedynie odpisami sporządzonymi przez Marcina Rosienkiewicza, byłego nauczyciela Liceum Krzemienieckiego i współwygnańca do Ameryki, który w 1839 roku postanowił ocalić od zapomnienia twórczość przyjaciela. Badania rękopisu pozwoliły ustalić, że pierwotnie *Pisma pośmiertne* Jakubowskiego prezentowały inny układ utworów niż ten przedstawiony w *Poezjach* wydanych przez Juliana Maślankę, co także stało się przedmiotem badań w niniejszej książce. Dokonam również ich analizy, szczegółowo omawiając topikę, metaforykę oraz obrazowanie występujące najczęściej w liryce młodego wygnańca.

Z kolei w rozdziale poświęconym *The Remembrances of a Polish Exile*, przetłumaczonym na język polski dopiero w 2013 roku, przybliżę zarys i budowę wszystkich części dzieła: zarówno dedykację Jakubowskiego, jego przedmowę i uwagi wstępne doktora Sprague'a, jak i kolejne jego części: *Essay on a Polish Poetry*, *Historical Sketch of Education in Poland*, *The Polish Lovers*, *The Causes of the Emigration of the Poles* oraz *Appendix containing a short notice of Ukraine and Podolia*⁴. August Antoni wszystkie te informacje zawarł na 70 stronach książeczki niewielkiego formatu, przedstawiając je w niezwykle syntetyczny sposób. W każdym rozdziale ukazywał Amerykanom tragiczne losy bohaterskiego narodu, który został zniewolony przez zaborców. *Wspomnienia polskiego wygnańca*

⁴ Tłumaczenie: *Esej o polskiej poezji, Historyczny szkic o edukacji w Polsce, Polscy Kochankowie, Przyczyny emigracji Polaków, Dodatek zawierający krótką wzmiankę o Ukrainie i Podolu.*

są świadectwem nie tylko wykształcenia, erudycji, zainteresowań i lektur syna Malczewskiego, ale również szczerej miłości do ojczyzny i chęci przedstawienia za granicą jej najcenniejszych wartości. Książka ta miała doniosłe znaczenie polityczne i ugruntowała sławę młodego wygnańca jako polskiego poety w Stanach Zjednoczonych Ameryki.

Na zakończenie zaprezentuję niedocenione i zapomniane dzieło Jakubowskiego, napisane z myślą o amerykańskim czytelniku, które znajduje się w rękopisie *Pism pośmiertnych*, ale nigdy nie zostało wydane. Aby dopełnić obraz twórczości Augusta Antoniego, sprowadziłam kopię wspomnianego rękopisu znajdującego się w Bibliotece Polskiej w Paryżu i dokonałam transkrypcji fragmentu prozy zatytułowanego *Major Aleksander*, a pochodzącego z *Pism pośmiertnych* Jakubowskiego w edycji Rosienkiewicza. W niniejszej książce omówię ten niezwykle utwór, jego zadziwiające paralele z *Marią* Antoniego Malczewskiego, a także liczne wątki autobiograficzne w nim ukryte.

Do tej pory nikt nie postawił też konkretnej hipotezy dotyczącej tożsamości matki młodego wygnańca, gdyż nie znano nawet daty urodzin poety. W świetle odkryć pochodzących ze „śledztwa” prowadzonego razem z Bogusławem Dopartem na potrzeby tej pracy wydaje się bardzo prawdopodobne, że była nią księżna Franciszka Maria Lubomirska z domu Załuska. Ponadto, dzięki analizie filologicznej, dorobek literacki Jakubowskiego został hipotetycznie poszerzony o nowy, niezidentyfikowany dotąd utwór poety *Tell me, tell me, little tree*, znajdujący się w *The Remembrances of a Polish Exile*.

Badacze dotychczas zajmujący się spuścizną Augusta Antoniego są zgodni, że zapowiadał się on na poetę wysokiej klasy. Cudem powróciwszy z „wypnienia”, po ponad 130 latach twórczość Jakubowskiego doczekała się kilku recenzji i znowu popadła w zapomnienie. Dopiero po 2000 roku Jarosław Ławski przypomina dorobek literacki syna Malczewskiego, przybliżając jego główne wyznaczniki i wartości. Utwory Jakubowskiego, podobnie jak jego życie, wpisują się w pewien fatalistyczny porządek, od którego cały czas próbował się uwolnić. Poeta „pięknej nadziei”, który bezskutecznie usiłował znaleźć swoje miejsce w życiu, zasługuje, aby przynajmniej jego twórczość zajęła należne jej miejsce w historii literatury polskiej.

Przy pisaniu niniejszej książki inspirację czerpałam z dzieł Jarosława Ławskiego oraz z pionierskiej pracy Juliana Maślanki⁵, odkrywcy poezji Jakubowskiego. To właśnie dzięki jego dziełu dowiedziałam się o istnieniu syna Malczewskiego i zafascynowałam się twórczością „poety rozpacz”.

⁵ Jakubowski A. A., *Poezje*, wstęp i red. J. Maślanka, Kraków 1973.

Dotychczas nie było nie tylko monograficznego obrazu życia i twórczości Augusta Antoniego Jakubowskiego, lecz brakowało, w części, podstawowych ustaleń biograficznych, a nawet dostępu do niektórych znanych z tytułu pism syna Malczewskiego (najlepszym przykładem jest urywek powieściowy *Major Aleksander*). Dzięki swym wytrwałym poszukiwaniom, które sięgnęły Stanów Zjednoczonych i Biblioteki Polskiej w Paryżu; dzięki życzliwości ze strony osób z zagranicy i z kraju, wtajemniczonych w losy Jakubowskiego i jego spuścizny – Ewa Modzelewska stała się posiadaczką największego zbioru tekstów, pamiątek i informacji o tragicznym poecie. Trzeba podkreślić, że wkład Autorki w ową wiedzę jest doprawdy imponujący; domena biograficzna ma w omawianej rozprawie wartość równą dziedzinie interpretacyjnej. Wyjątkowa wartość niniejszej książki wiąże się z przedmiotem badawczym – nieprzeciętnym *oeuvre* zagadkowego i tragicznego romantyka; i ze stylem pracy Autorki, z ogromną wytrwałością i inwencją docierającą do nieznanych dokumentów i faktów; i z wszechstronnością jej badawczych możliwości – i wreszcie sumą rezultatów historycznoliterackich, interpretacyjnych, które stały się udziałem Autorki.

Prof. dr hab. Bogusław Dopart

www.akademicka.pl

ISBN 978-83-7638-550-1

